

Tak sám a vzdálen

**Antologie československé
vězeňské literatury
1948–1989**

Ústav pro českou literaturu AV ČR
Institute of Czech Literature of the CAS

Rudolf Battěk (1924–2013)

Studoval gymnázium v Banské Bystrici a v Praze, za války pracoval jako strojní zámečnick. V roce 1952 vystudoval Vysokou školu politickou a sociální, v šedesátých letech působil jako vědecký pracovník v Sociologickém ústavu ČSAV. Roku 1968 spoluzakládal Klub angažovaných nestraníků a krátce působil jako poslanec České národní rady. Byl jedním z první signatářů Charty 77, v roce 1980 byl jejím mluvčím. Vydával samizdatový časopis *Dialogy*, později spoluzakládal Hnutí za občanskou svobodu a stál u zrodu Občanského fóra. Z politických důvodů byl vězněn v letech 1969–1970 a 1971–1974, znovu pak v letech 1980–1985. Patřil k nejdéle vězněným politickým vězňům období takzvané normalizace.

Sbírka jeho vězeňských básní vyšla nejprve samizdatově s názvem *Poetismy* (1986), později byly publikovány také ve sbírce *Rozpočítávání dnů a nocí* (2001). Vězeňské úvahy přinesl nejprve svazek *Eseje z ostrova* (1982), vězeňské dopisy rodině pak byly zahrnuty do knihy *Jako červenéj karkulák* (2002). Součástí těchto dopisů byla také vězeňská ponaučení o hledání smyslu života neexistujícího reverenda Johna Bakera, která vycházela nejprve samizdatově (samostatně i časopisecky) a později oficiálně v jednom svazku jako *Dámy a pánové. 1983–1985* (1992).

Battěk, Rudolf: *Rozpočítávání dnů a nocí*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2001, s. 26

Okno

Moje okno je dělivé
jako rozčtverečkovaný kartón
k překreslování obrazů
Pomocí těch čtverečků
si do něj přenáším
lunety svých krajin
V rozích nechám prosvítat
bílé našepsované plátno
abych je mohl signovat
Chci si je vzít s sebou
a ukázat těm
kdo nikdy nepřenášeli
obrazy svého života
na rozčtverečkovaný kartón

A tak mi zbývá hathajóga, kterou pomalu, ale houževnatě absorbuji k svému nemalému prospěchu a přímo skvělému účinu. Bude-li to takto pokračovat, zbavím se ve svých 45 letech všech drobných i méně drobných neduhů fyzických. Asi těžko bych s hathajógou začal v mimovězeňském životě, ať už pro nedostatek času nebo z jiného důvodu. Zde je však času dost a zdejší izolace je přímo jedinečná pro kontemplaci a meditaci v „diamantové“ poloze. To se mi zrovna před několika dny stala taková příhoda. Zaujal jsem pozici „šíršásan“, tj. stoj na hlavě, a klidně soustřeďuji své vědomí na solar plexus, když slyším, jak „příslušník“ vhlédne kukátkem do cely – zaklapne – po několik vteřinách je zase u kukátka, a pak zase. Zřejmě se chtěl přesvědčit, že nespí a nevidí svět obráceně. Zřejmě si dost nevěřil, protože otevřel celu a dost zneklidněně říká: „Ježíšmarja, co to děláte?“ Já, soustředěn stále na solar plexus, odpovídám: „Stojím na hlavě.“ „Koukám, koukám,“ odpovídá příslušník a pokračuje: „Poslechnou, Battěk, tohle mi tady eště žádněj nedělal, v noci maj spát a ne se stavět na hlavu.“ V duchu jsem za něj dodal parafrázuje Haška: „Jak by to vypadalo, kdyby se všichni vězňové stavěli na hlavu, to by bylo po disciplině.“

Dramatik, esejista, politik. Václav Havel nastoupil roku 1947 na poděbradskou Středočeskou kolej krále Jiřího z Poděbrad, odkud byl však v roce 1950 z politických důvodů vyloučen a povinnou školní docházku dokončil v Praze. V roce 1951 získal místo chemického laboranta v Ústavu organické chemie VŠCHT v Praze a ve stejném roce se zapsal k večernímu studiu na Střední všeobecně vzdělávací škole pro pracující ve Štěpánské ulici, kde roku 1954 maturoval. Roku 1955 začal studovat ekonomiku dopravy na Ekonomické fakultě ČVUT, školu však nedokončil. V letech 1957–1959 absolvoval základní vojenskou službu, 1959–1960 pracoval jako jevištní technik v pražském Divadle ABC. V letech 1960–1968 byl nejprve jevištním technikem, později asistentem režie a dramaturgem Divadla Na zábradlí, kde byly poprvé uvedeny jeho hry. V letech 1962–1966 vystudoval dramaturgii na DAMU. Poté zůstal až do roku 1989 ve svobodném povolání (s výjimkou roku 1974, kdy pracoval jako dělník v trutnovském pivovaru).

V roce 1969 byl obviněn z podvracení republiky, v roce 1977 byl spoluzakladatelem a jedním ze tří prvních mluvčích Charty 77, ve stejném roce byl vzat do vyšetřovací vazby a odsouzen podmíněně na čtrnáct měsíců pro poškozování zájmů republiky v cizině. Roku 1978 spoluzaložil VONS (Výbor na ochranu nespravedlivě stíhaných). V roce 1979 byl odsouzen na čtyři a půl roku nepodmíněně za podvracení republiky (vyšetřovací vazba v Ruzyni, věznění v Heřmanicích a Plzni-Borech). V roce 1983 mu byl ze zdravotních důvodů výkon trestu přerušen.

Vězeňské dopisy Havlově ženě Olze, potažmo přátelům, kteří je taktéž četli a reagovali na ně, vyšly v samizdatu nejprve jako *Heřmanické úvahy*, pak *Šestnáct dopisů* a nakonec roku 1983 pod názvem *Dopisy Olze* jako jeden z neoznačených svazků samizdatové Edice Expedice manželů Havlových. Oficiálně vyšly v roce 1990, dále jsou doloženy desítky překladů do cizích jazyků. Jediným Havlovým dílem, jehož děj je vsazen do vězení, je drama *Chyba* (samizdatově 1983). Pronásledování Václava Havla shrnul svazek dokumentů *Perzekuce Václava Havla. Dopisy a dokumenty z let 1968–1989* (2015), a to včetně formální korespondence s představiteli věznice.

Hron, Jan (ed.): *Perzekuce Václava Havla*. Praha: Knihovna Václava Havla, 2015, s. 208

17. února 1980

pplk. Košulič (náčelník NVÚ Heřmanice)

Pane podplukovníku,

do výkonu trestu jsem si přivezl ve svých osobních věcech mimo jiné také Bibli (Starý a Nový zákon). Když jsem se asi před měsícem ptal pana majora Kratochvíla, zda se domnívá, že mi bude povoleno ji mít u sebe, odpověděl mi záporně. Nedávno jsem žádal o její vydání svého vychovatele, i on však povolení právě této knihy vyloučil. Obracím se tedy nyní ještě na Vás a žádám Vás, abyste dal souhlas k tomu, aby mi byla Bible z mých osobních věcí vydána. Rád bych na dokreslení své žádosti uvedl, že

jde o nový ekumenický a komentovaný překlad, který vyšel oficiálně v roce 1979 v Praze a který je výsledkem asi dvacetileté práce týmu odborníků. Tento nový překlad považuji z literárního hlediska za důležitou událost a rád bych se s ním seznámil ze studijních důvodů, totiž jako spisovatel, který se zajímá o soudobou jazykovou verzi tohoto závažného kulturního díla.

Předem děkuji za příznivé vyřízení své žádosti –

Václav Havel

[připsáno] Vaší žádosti nevyhovuji z důvodu, že ústavní knihovna má značný počet výtisků a podle odborníků jsou všechny tyto knihy velmi účinné k převýchově. Konečně odborníci tvrdí, že toto množství různých knih dává možnost plného uspokojení jak po stránce odborného, politického růstu, tak i z pohledu zábavné beletrie.

22. února 1980

Náčelník Košulič

Seznámen dne 4. března 1980 Václav Havel

Jiří Hejda (1895–1985)

Po maturitě na pražském gymnáziu začal studovat práva, avšak již v druhém semestru (1914) byl odveden na ruskou a později italskou frontu. První světovou válku strávil nakonec především v Praze, kde dokončil studia práv. Působil jako národohospodářský redaktor mj. v deníku *Tribuna*. Během druhé světové války založil továrnu na velkokuchyňská zařízení, kterou vlastnil až do znárodnění roku 1949. V prosinci téhož roku byl zatčen a o rok později byl ve vykonstruovaném procesu s Miladou Horákovou a dalšími odsouzen na doživotí za velezradu a špionáž. Z vězení byl propuštěn roku 1962, kdy mu byl podmíněčně prominut zbytek trestu.

Ve vězení bez možnosti okamžitého písemného záznamu, odkázán výhradně na vlastní paměť, vytvořil Hejda několik obsáhlých sonetových věnců, které byly poprvé publikovány teprve v roce 1993 (znovu 2010). Po propuštění napsal Hejda novelu *Útěk* (1969), která líčí útěk vězňů z leopoldovské pevnosti. Vlastní vězeňskou zkušenost detailně popsal v pamětech *Žil jsem zbytečně* (1991, 2010).

Hejda, Jiří: *Sonety*. Praha: Euroslavica, 2010, s. 191–192

I pro svůj sen a jeho vyplnění
dny práce naplň trpkým odříkáním,
smích najdeš-li a neporozumění,
kdes doufal v pomoc při své cestě za ním.

Když před sebou máš velký cíl, pak není
zdar díla možno mařit kolísáním.
Jdi tvrdě vpřed, nehledej uvolnění
a nepodlehni jiným svůdným přáním.

Rád obětuj klid, po kterém jsi prah,
svůj úkol vem, i když jen dřinu ti
dá k tíži, kterou neseš na bedrách,

a počítej s tím, že tě přinutí,
až vydáš zbraně svého arsenálu,
krb zaměnití za mříž kriminálu.

Krb zaměnití za mříž kriminálu,
když vypadne ti meč a opustí-li
tě přátelé – i to je cesta k cíli.
Máš nepřeborný poklad kapitálu

své pravdy, který je ti nad vší chválu
a nejmocnější zbraně: mravní síly,
jež nakonec vždy ještě zvítězily.
I Řím se rozbil o Golgoty skálu.

Věř jenom sobě, jiným s otazníky,
chtěj mnoho, znej však meze svého chtění
a za své skutky nepožaduj díky!

Dej tomu přednost míti pomocníky
jen ve svých snech – leč nepropadnout snění –
být sám a silný ve svém osamění!

Ivan M. Jirous zvaný též Magor se narodil v Humpolci. Od roku 1963 studoval dějiny umění na Karlově univerzitě. Již v době studií se zapojil jako spoluorganizátor a teoretik do literárně-výtvarného uskupení tzv. Křížovnické školy čistého humoru bez vtípu. Od roku 1969 se stal uměleckým vedoucím kapely The Plastic People of the Universe (PPU) a v souvislosti s tím působil jako přední český teoretik a organizátor undergroundového hnutí.

Trestán byl za takzvané výtržnictví, zejména však jeho pět soudních trestů souviselo s jeho uměleckou a teoretickou činností okolo skupiny PPU, odseděl si dohromady osm a půl roku. Nejčastěji připomínané období jeho vězeňské zkušenosti se váže na jeho pobyt ve valdickém vězení, k němuž se vztahuje Jirousova asi nejznámější básnická sbírka *Magorovy labutí písně*. I přes hrozící nebezpečí se je podařilo jeho kamarádovi Jiřímu Gruntorádovi (v současné době ředitel samizdatové knihovny Libri prohibiti) vynést z vězení – moták s básněmi měl schovaný v ústech a při slyšení u soudu jej polibkem předal Daně Němcové. Část této sbírky vyšla ještě v době, kdy byl Jirous vězněn a sklídila takřka okamžitý ohlas a dočkala se řady samizdatových přetisků. Do korespondence se svou ženou Julianou (poprvé vyšlo jako *Magorovy dopisy* /2005/, oboustranná edice poté v knize *Ahoj můj miláčku* /2015/) zakomponoval Jirous i krátké básně a pohádky pro své dcery Františku a Martu, které vyšly samostatně pod názvem *Magor dětem* (1991), ale též jako součást souborného Jirousova básnického díla *Magorova summa I.–III.* (2015).

Jirous, Ivan M.: *Magorovy labutí písně*, Praha: Torst, 2015, s. 318, 321, 378, 410

Služební psi na dvoře vyjí
a Radim slaví eucharistii.
Slova písně Ó svatý Michaeli
linou se z cely.
Kalich je lžíce a hostie jsou z věky.
Pán Bůh je s námi po všechny věky.

Víš ty Bože vůbec o mně,
žes mě zavřel v tomhle domě?
Vzpomeneš si někdy na mě,
jak tu sedím v hnojné jámě?
Stvořils vavříny i oměj,
co z toho jsi schystal pro mě?
Odsoudils mě k marné slávě
nebo pojdu někde v slámě?

S kůží v ruce Bartoloměj
pokorně Tě prosím Pane:
už mě nenech vězet marně
v Leviatanově tlamě.

Cibule kostelů zlátnou a zrají
Slunce se sklání k máji
ptáci se vracejí sedají na věže
letěli kolem papeže nemocnou Itálií

Ještě rok tedy prožiji
pod krutým nebem Kartouz
04826 Jirous

V té krátké chvíli usínání
než spánek padnul na víčka
vzpomněl jsem na Jana Zahradníčka
co musel milá snést

Proti němu je naše bolest
jen malá maličká

A tak když krátce po klekání
ustýláš postel holčičkám
poznáš že jejich modlitbička
k Bohu se musí vznést

za bolest Jana Zahradníčka
který se nedočkal

Zdeněk Kalista (1900–1982)

Zdeněk Kalista maturoval na gymnáziu v Mladé Boleslavi, poté nastoupil jako žák Jaroslava Bidla a Josefa Pekaře ke studiu historie na pražské filozofické fakultě. Ve své odborné práci se specializoval zejména na období českého baroka. Roku 1951 byl zatčen a ve skupině „Prokůpek a spol.“ odsouzen spolu s dalšími katolickými intelektuály za velezradu na patnáct let, propuštěn byl po devíti letech vězení.

Zprvu se snažil zaznamenávat své básně mj. kakaovým písmem, tj. zapisovat je na toaletní papír slámkou ze slamníku namočenou do kakaového prášku z vánočního balíčku, v roce 1956, kdy pracoval na Pankráci ve vězeňské knihovně, dostal oficiální povolení k literární práci. Ve vězení vytvořil řadu děl: dramata, výběry překladů z lyriky (např. J. W. Goethe), vzpomínkové portréty a čtyři díly pamětí. Byl autorem také dvou básnických souborů: *Vězeň kamení* a *Hymny a prosby*. Úryvky z nich vyšly pouze časopisecky. Cenné jsou jeho pozdější vzpomínky na spoluvězně *Svědectví o Františku Křelinovi* (samizdatem vyšlo roku 1987) a *Vzpomínání na Jana Zahradníčka* (samizdatem 1987, v exilu 1988, obojí též in: *Tváře ve stínu*, 2016). Roku 2019 byly publikovány Kalistovy *Divadelní hry z vězení*. Jeho vzpomínky na vězení obsáhne třetí díl pamětí *Po proudu života 3*, který se připravuje k vydání.

Mementem tragických osudů a utrpení matek politických vězňů se stala Kalistova básnická skladba *Sonáta při měsíci*, kterou autor složil jako poctu zemřelé matce, jež dostala srdeční infarkt při poslechu přenosu soudního procesu, v němž byl odsouzen také její syn. Skladba, kterou Kalista složil na Pankráci, patřila k těm, které podle vzpomínek kolovaly po věznicích v řadě opisů a pamětí.

Kalista, Zdeněk: Sonáta při měsíci /úryvek/, *Souvislosti*, č. 1/2005, s. 137–138

Ne, odsud nelze prchnouti
a není ani kam.
Neb, kdybych na kraj světa šel,
vždy stejně byl bych sám

a všude stejně cítil bych
pod svýma nohama
tu půdu smrti bezbřehou,
jíž vane matka má.

A všude stál bych rozchvácen
temnými silami
slova, jež nesměl jsem jí říct,
když odcházela mi,

[...]

Buď sbohem, země domova,
má země přeludů!
Tu stojím, zaklet v jinou zem –
v zem svého osudu –

osudu, který bez úniku je
jak, měsíci, tvůj kruh:
kruh prázdna nekonečného,
v němž mlčí svět i Bůh.

Eva Kantůrková (*1930)

Eva Kantůrková začínala roku 1949 jako redaktorka *Mladé fronty*. Roku 1956 absolvovala filozofii a historii na pražské filozofické fakultě. V době takzvané normalizace se angažovala v prostředí alternativní kultury. Byla signatářkou Charty 77 a v roce 1985 také její mluvčí, později spoluzakládala Občanské fórum. Svá díla publikovala v samizdatu, fejetony přispívala do *Kritického sborníku a Obsahu*, uspořádala několik samizdatových sborníků. V souvislosti se zadržením francouzského karavanu (kamionu) na hranicích, který převážel do Československa knihy vydané v exilu, mezi jinými i Kantůrkové knihu rozhovorů s dvanácti pražskými disidentkami *Sešly jsme se v této knize*, byla v květnu 1981 zadržena, obviněna z podvracení republiky, nakonec v březnu 1982 bez soudu propuštěna.

Své zážitky z několikaměsíční vazby a soužití s převážně kriminálními vězeňkyněmi zpracovala po návratu do „reportážního románu“ *Přítelkyně z domu smutku* (v samizdatu s názvem *Mé přítelkyně z domu smutku* vyšlo opakovaně v letech 1984, 1985, 1986; 1984; oficiálně 1990, 1993). Podle této knihy byl v roce 1992 natočen stejnojmenný televizní seriál. Kantůrková v dopisech z vazby po částech odesílala také autorské pohádky o psovi Blekovi, které její muž Jiří Kantůrek v samizdatu vydal s názvem *Povídky pro Bleka* (1981). V samizdatu rovněž vyšla Kantůrkové vězeňská korespondence *Dopisy z vězení. Květen 1981 – březen 1982*.

Kantůrková Eva: *Přítelkyně z domu smutku*. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 8, 29

A ochota nést osud statečně mě jednou opustila taky v souvislosti se smradem; to bylo zas v lednu, šly jsme husím pochodem dolů hlavním schodištěm na dvůr na vycházku, ruce zabaleny do příkrývek, které na mraze přehodíme přes chatrný oděv, na nohou papírové pantofle, které jsme si do sněhu vycpávaly vatou, a okýnko schodištní šachty bylo rozbité a já uviděla půlkou vteřiny ven do mrazivé zářivosti a současně proti mně zdola vanul ten pach; co tu dělám, napadlo mě, proboha, jak jsem se tu octla! Pach vězení lpí ve vlasech, šatech, v kůži, v matracích, v příkrývkách, v podlahách, ve stěnách, v kovu postelí i v očích žaláříků; obsahuje kouř z cigaret, nevyvětratelný, neboť okna jsou malá a mají nejen mříž, mají taky hustou kovovou síť, která téměř nepropouští vzduch, v pachu je obsažena nemytost těl a jejich nemoci, smrad záchodů a špatného jídla, smrad vzduchu do mrtě vydýchaného. Přivyknout nedostatku kyslíku je první úkol věžňova těla; po uvyknutí zbude vězni půlka sil, a tu z něj hodlá vysát vyšetřovatel.

Dopis se musel hned zničit, aby ho strážní při filcunku nenašli, Majka si Piérrova psaní alespoň na noc kladla pod polštář. Nejzdařilejší věty si opisovala. Dopisy se doručovaly „koňováním“, druhou hlavní formou dostupnosti člověka k člověku. „Kůň“ byla zásilka přivázaná na niti. Dopis (nebo taky jídlo, cigarety) se stočil do válečku a převázal gumičkou, prostrčil mříží a dírou v síti, k tomu účelu zhotovenou; naše síť nezaplňovala celý okenní otvor, mezi dolní stěnou a sítí Majka volně prostrčila ruku. Shora zatím spustili nit s jejich koněm, šlo o to, houpající se zásilku před oknem chytit a přitáhnout

si ji, odvázat ji, přivázat zásilku vlastní a křiknout: „Hotovo! Táhni, jedeme!“ Vtipnější dívky vykřikovaly vesele: „Á na koňéééé!“ Při chytání koně a uvazování koně vlastního vždy jeden z cely musel hlídat u dveří a při sebemenším zvuku z chodby varoval: „Ara! Ara! Bengo!“ Pozor, dozorce. Celá operace proběhla velice rychle a za úžasného vzrušení; „dělej, dělej“, klepala se Majka strachy u dveří a Libuška se vztekala, že nemůže rozvázat zašmodrchaný provázek. Někdy to vypadalo, že vzrušující okamžiky vydají za víc než za získaný tabák.

Roku 1963 začal studovat Střední všeobecně vzdělávací školu, ale ve třetím ročníku ji opustil a začal pracovat jako skladník v Domě obuvi. Jeho tvorba byla úzce spojena s undergroundovým hnutím – pořádal performance, psal experimentální poezii, ale též působil jako redaktor. Za „normalizace“ byl několikrát vězněn, v úhrnné délce pěti let, z toho osm měsíců strávil v samovazbách.

Kozelkovy verše z vězení se objevily poprvé na stránkách samizdatového časopisu *Vokno* (č. 3/1980). Připravovaná kniha vězeňských povídek *Domy bez oken* zůstává po smrti autora zatím v rukopise, ukázky z těchto próz, v nichž se autor vyrovnává s celoživotním traumatizujícím vězeňským prožitkem, vyšly v literárním časopise *Host* č. 2/2011. Během věznění vytvořil Kozelka mj. velký cikánsko-český slovník.

Kozelka, Milan: Motáky z vězení. *Vokno*, č. 3/1980, s. 29

kde domov můj?	na šatonech v Minkovicích ¹
kde domov tvůj?	na cvrčkárně na Borech ²
kde domov náš?	na třetím štychu v Kartáči ³
kde fotr tvůj?	sjíždí havaj v Rejnovicích
kde kmotr tvůj?	sjíždí rajon ve Vinárně ⁴
kde brácha tvůj?	fára na Bytízu
kde švára tvůj?	na hadích tancích v Boleslavi
kde fotr jeho?	na buzerplace v Říčanech
kde brácha jeho?	na multně v Bělušicích ⁵
kde bráchův brácha?	na glajznách v Oráčově ⁶
kde kámoš tvůj?	na trestňáku na Mírově
kde fotr jeho?	na ixku v Ostrově ⁷
kde syn tvůj?	v Libkovicích hulí péra
kde druhý syn tvůj?	po polykačce na Pankráci
kde třetí syn tvůj?	čeká špagát tamtéž
kde máti tvá?	konfiduje v Pardubicích
kde ségra tvá?	v Opavě hněte z chleba úd
kde dcera tvá?	lčí si tripla u Apoldy ⁸

1 výroba broušené bižuterie ve věznici Minkovice u Liberce

2 v blázinci ve věznici Plzeň-Bory

3 v třetím trestním oddělení, určeném pro izolaci a výkon kázeňských trestů, ve věznici v bývalém kartuziánském klášteře (kartouze) ve Valdicích

4 ve věznici ve Vinařicích

5 v korekci ve věznici v Bělušicích

6 na kolejích

7 X, speciální oddělení pro pracovní nezařaditelné vězně v Ostrově nad Ohří

8 kapavku u svatého Apolináře, kde sídlila venerologická ambulance

Božena Kuklová-Jíšová (1929–2014)

V roce 1954 byla obviněna z protistátní činnosti a odsouzena na deset let. Trest mj. vykonávala ve věznicích Želiezovce na Slovensku a v ženské věznici v Pardubicích. Propuštěna byla v roce 1960 na amnestii, živila se v dělnických profesích a jako sociální pracovnice.

Její verše z vězení, které vycházely před rokem 1989 pod pseudonymem Božena Jindrů, například v exilovém časopise *Mukl*, vyšly později s názvem *Verše psané za mříží* (1996). Osudy politických vězeňkyň, s nimiž sdílela stejný osud, popsala v knize *Krásná nemá paní* (vyšlo opakovaně 2002, 2007, 2009).

Kuklová-Jíšová, Božena: Verše psané za mříží. Praha: ARSCI, 1996, s. 11

Samotka

(Bartolomějská, 1954)

Obzor mříží uzavřený,
cigarety, chleba, sůl.
Živote můj drahocenný,
nevzdaluj se, nevzdaluj!

Monotonně kape voda,
čas pomalu odtéká,
zaživa tu pochovali,
lidé člověka.

A každý pohyb, každý vzdech hlídá
slídivé oko bez tváře.
Zpívat nesmím, mluvit nesmím,
nesmím o zeď žaláře,
opřít chvíli horké čelo,
aby tolik nebolelo.

A venku je tak divný den!
Obloha nitkami deště
bezmocnou poutá zem,
má země spoutaná sotva už dýchá
pod tíhou ticha.

Za oknem

stékají potůčky vody,
podobny osudům lidí,
splývají, dělí se, splývají,
na klavír deště tlumeně
poryvy větru zahrají...

Stříbrnou nitkou naděje
černý tyl smutku vyšívám.
Člověku zle je, když je sám,
tak úplně a strašně sám.

Vystudoval Akademické gymnázium v Praze, dva roky strávil na gymnáziu ve Švýcarsku a Francii a dva roky na gymnáziu v Jindřichově Hradci. Ve studiu pokračoval na univerzitě Karlově, kde studoval lékařskou fakultu a též dějiny umění a orientalistiku na filozofické fakultě. Během druhé světové války byl krátce v československé divizi francouzské armády, v polovině roku 1940 byl evakuován do Anglie, kde poté pracoval v Londýně pro stanici BBC. Na podzim roku 1945 se vrátil do Prahy, ale dále hodně cestoval po Evropě.

Roku 1951 byl obviněn z protistátní činnosti a do roku 1954 byl vězněn. Svoji vězeňskou zkušenost poté zpracoval deníkovou formou v autobiografickém románu *Studené slunce* (1968). Popisy scén z tábora střídají úvahy o umění a člověku.

MUCHA, Jiří: *Studené slunce*. Praha: Orbis, 1991, s. 13–14, 130

Tábor je několik řad dřevěných baráků obehnaných ostnatým drátem, prašné kasárenské prostranství a v čele kuchyň, symbolicky spojená s kanceláří. Sídlo moci, jež nad námi vládne čísly a jídlem. Chvilími se nemohu ubránit pocitu, že jsem se ocitl znovu ve vojenském táboře ve Francii. I ta bohorovná tloušťka kuchaře je zde, i ten prach, i ta špína odraných stejnokrojů a ostnaté dráty kolem dokola. Musím být spravedlivý. Máme lepší boty. Není to hrůzné, pouze skličující. Na stožárech od rána do večera řinčí ohavná dechovka. Nikam jí člověk neunikne. A lidé, stovky lidí, motajících se na tom malém prostoru, kterým člověk neunikne jako té dechovce. Říká se, že myšlení je svobodné. Proč bych se tak absurdně těšil na okamžik, kdy se octnu v šachtě, sice v temnotě, ale osvobozen od lidí, kteří působí jako proud kalné vody na žíznivého v poledním horku?

„Kolik ti dali?“ zeptal se mne účastně starší pán v trestanecké bundě, zapjaté s vojenskou pečlivostí.
„Šest let.“

Pousmál se. Pak mi dal balíček cigaret, protože ještě nemám peníze.

„Ten zub ti vyrazili?“

„Ne. Ten se mi zlomil. Bolel, bolel, až přestal a upad.“

Ukázal na bezzubou dáseň. „Mně je vyrazili. Měl jsi štěstí. Přišel jsi po tom nejhorším.

Tamhle tomu“ – pokynul hlavou na bleďého mladíka v košili, který seděl a zaujatě rozměľňoval

na kusu papíru dýmkový tabák. – „Tomu přerazili nohu a ženská mu strkala takhle dlouhý drát do –“
Vstoupil velitel.

„Pozor!“

Vstali jsme a čekali, co zase přijde.

„Kdo nemá co dělat – na brigádu.“

Zvyšovali jsme pak celé odpoledne dvojitou hradbu z ostnatého drátu o metr.

„Dělejte, chlapi, dělejte,“ pobízela velitel. „Děláte to přece pro sebe.“

Nečekaně – všechno se odbylo během dvou hodin – byl pan Kleisner z naší světnice propuštěn na svobodu. Měl bych říci domů, ale v jeho případě těžko mluvit o domově, když mu žena umřela ve vězení a syn, propuštěný před půl rokem, je v pracovním táboře v Kunčicích. Nyní, po bezmála osmi letech, mu prominuli zbývajících osmnáct měsíců. Kdyby každý tak živelně netoužil dostat se odtud, byla by jediná možná odpověď na takovou almužnu odmítnutí. Dříve měl vězeň jistotu, že mu poslední třetinu při dobrém chování prominou. Dnes jsou tresty desetkrát vyšší, vězeň má teoreticky nárok na podmíněné propuštění po polovině, ale vyřízení žádosti se protahuje, až přijde propuštění, je-li povoleno vůbec, půl roku, dva měsíce, někdy též čtrnáct dní před výstupem. Co je to osmnáct měsíců, když někdo trpěl osm let v tak hrdé tichosti a osamělosti, jako ten malý, laskavý a nemluvný Kleisner? Co je to proti těm nesčetným dnům, kdy každého večera usedal na svou postel a dívaje se do země vzpomínal. Pravděpodobně vzpomínal. A kdy pro něj nebylo naděje, že se minulost kdy znovu vrátí. Minulost byla mrtvá. Nebylo k čemu se vrátit.

Když mu ohlásili, že je propuštěn, stál bledý a zíral nejistě do prázdna. „To bude omyl,“ řekl za chvíli a potřásl nejistě hlavou. Ale omyl to nebyl. Neuplynuly ani dvě hodiny a odjížděl do Prahy. Nejevil ani známky rozrušení, ani radosti. Spíš se mi zdálo, jako by ho cosi nesmírně svíralo. Jako by bolest, která v něm dřímala a proměňovala se každého večera ve sny, pronikla znovu na povrch jeho vědomí. Rozdal tu hrst drobností, která tvořila po tolik let jeho drahocenný majetek a odcházel s prázdnýma rukama do života. Chudší než kdykoliv předtím. Chudší dokonce než v okamžiku, kdy se narodil. Protože tehdy na něj čekaly ruce, které ho zavinuly, aby necítil chlad, které mu připravily lůžko a daly mu jíst. Dnes ani to neměl. Pouze pohled zpět na svůj život, který uplynul, a pohled kupředu, na osamělé stáří.

Karel Pecka (1928–1997)

Karel Pecka se narodil na Slovensku, absolvoval obchodní školu v Českých Budějovicích. Z politických důvodů nebyl po únoru 1948 přijat na vysokou školu a živil se jako úředník v Tesle Praha. V květnu roku 1949 se pokusil o emigraci, ale byl zatčen při přechodu hranic, zároveň u něj byly nalezeny exempláře časopisu *Za pravdu*, který s přáteli ilegálně tiskl a distribuoval. Byl obviněn z velezrady a odsouzen na jedenáct let. Během svého trestu prošel doly na Kladensku, odkud byl na konci roku 1950 přesunut na Jáchymovsko na těžbu uranové rudy (tábory Svornost, Nikolaj, „Elko“). Jeho vězeňská pouť skončila roku 1959 v příbramském táboře Bytíz po deseti a půl letech.

Z počátku trestu, kdy byl v černouhelných kladenských dolech, se dochoval korespondenční deník, který mu pomáhal vynášet z dolů civilní zaměstnanec a jenž byl Peckovi později zdrojem pro jeho nejvýznamnější román *Motáky nezvěstnému* (samizdatově 1978; v exilu 1980; 1990). Po roce 1953 se v táborech vrátil i k básnické (*Rekonstrukce. Verše z tábora Nikolaj, trestního tábora L a tábora Bytíz*, 1995) a prozaické tvorbě. Z jeho posledního pobytu na lágru Bytíz se dochovaly povídky, které Pecka vydal v souboru *Na co umírají muži* (1968). Detailně hovořil o své vězeňské zkušenosti s Janem Lukešem v knižním rozhovoru *Hry doopravdy* (1998).

Pecka, Karel: *Rekonstrukce. Vlastním nákladem, 1995, s. 12*

Korekce cela č. 7

Vstoupíš
dveře zapadnou
do tmy zachrastí řetěz závory
ještě špehýrka blikne
a za tebou stříkne
smích který nahání ti strach

Čvachtám ve vodě
v psí boudě
čtyři stěny a strop na dosah

Jedině
kbelík trůní uprostřed
a říká nevinně
Hlavu vzhůru kamaráde
dokud jsem tu já
civilizace humanita
na nás nezapomíná

Jídlo se stalo prvořadým tématem života, všeho dění, hovorů. Když se někde shromáždil kroužek muklů a s rozzářenýma očima sledoval živá gesta recitátora, nejednalo se o scénu, kdy mág zasvěcuje užaslé žáky do nejhlubších tajů bytí. Tito profesoři kouzlili pouze ideál nějakého žrádla.

„Husa, ono se řekne husa, ale upéct husu po staročesku, to je pánové kumšt,“ kázal Jihočech Tonda Korec, kulak a mlynář od Vodňan. „Kolikrát mě pozvali na husu a byl to blivajz, že jsem litoval to ubohý ptáče, který takhle zmarnili. Pánové, u nás při posvícení jsem husu pekl sám, vyhnal jsem ženský od plotny, zavřel se v kuchyni a nikdo tam nesměl ani juknout.“

„A jaks ji dělal, Tondo?“

Korec se rozhlédl kolem a spiklenecky ztišil hlas:

„Jo, pánové, v životě bych ten recept neprozradil, ale že jsme tedkconc tady a není jistý, esli tu nenatáhnu brka, tak vám to teda řeknu. Máte zkrátka husu, zabitou, oškubanou a vykuchanou, samozřejmě ta husa musí bejt dlouho pěstovaná, chovaná jako v bavlnce a vykrmená, pánové, krmená podle foršriftu, jo, kdybysme dneska měli ty šišky, tak si můžeme medit.“

Odmíchl se, nevěřičně kroutil hlavou, ale ta odmlka byla příliš tíživá pro posluchače, polykající sliny.

„A co dál, Tondo? Musí se prosolit, ne?“ navrhl někdo. Tonda šlehl po rušiteli opovržlivým pohledem.

„To se ví, a prokmínovat, ale co dřív? Pánové, napřed zevnitř vytrít česnekem. Dva stroužky česneku bohatě stačí pro šmak, a potom teprv sůl a kmín, kmínem nešetřit. Ale teď přijde to hlavní. Kdejakěj lempl husu mrskne na pekáč, vrazí ji do trouby, a tady máte to vandalství. Tady je ta kardinální chyba, ta hrůza čínská. Husa se totiž na ten pekáč musí položit jako nemluvně do kolíčky, rozříznete dvě prostřední cibule, do každýho rohu dáte po půlce, a nejkco nalejete do pekáče vodu, tak, aby se husička jako koupala. Nejdůležitější ze všeho totiž je tu husu napřed z obou stran ovařit, v tom je grunt celýho zázraku.“

„Potom ji máš ale vařenou, a ne pečenou,“ namítl další z kruhu.

„Odkad jsi, kamaráde?“ vyjel na něj Tonda. „Koukám, že z nějakýho Blbákova, kde o kultuře nemaj pojem. Výslovně říkám ovařit, rozumíš česky? Ovařit z obou stran. A když šestým smyslem poznáš, že je tak akorát, vytáhneš pekáč, sleješ zbylou vodu do zvláštního hrnku a teprve tedkconc můžeš započít s pečením. Ale s dalším grifem, a to tak, že ji políváš tou slitou vodou, a co z ní prýští, sós, ten vzácnej nektar, sbíráš a schraňuješ do druhýho hrnku tak dlouho, až...“

„Pánové, to je senzace,“ přiběhl odněkud Zdeněk s vyvaleným očima. „Slánský a spol. dostali špagát.“

„A to tak dlouho,“ pokračoval Tonda, „až vypotřebuješ všechnu vodu z prvního hrnku. Zkrátka ta husa musí projít tou lázní, jako kdybys ji křtil.“

„Fakticky, to není latrína,“ přerušil ho zase vzrušeně Zdeněk. „Slyšel jsem to na vlastní uši ze závodního rozhlasu. A vyzývaj pracující, aby rezolucema schválili rozsudek.“

„A co zelí, Tondo?“ padla otázka. „Děláš sladký nebo kyselý?“

„Zelí, kamarádi, to je neméně důležitá kapitola. Ale zatím jsem nemluvil o játrech. Husí játra totiž...“

„Jedenáct provazů a sami prominenti, pánové,“ vykřikl Zdeněk. „Copak to nechápete?“

„Poslyš, mladej,“ obrátil se k němu konečně širokoplecí Jihočech Korec. „Pověsili Horákovou bez sentimentu, pověsili stovky lidí, byl jsem na Borech, když tam pověsili generála Píku, pověsili ho jako prase na plintrámu ode dveří, ani na šibenici ho nevzali, nedopřáli mu takovou smrt ze samý nenávisti. Voni už jsou holt takoví,“ pokrčil rameny a pokračoval k hloučku svých posluchačů: „Tak kde jsme to vlastně přestali? Jo, už vím, u těch jater...“

Václav Renč (1911–1973)

Studoval na reálce a klasickém gymnáziu a absolvoval pražskou filozofickou fakultu (obory filozofie a jazykověda). Pracoval jako redaktor a posléze jako spisovatel z povolání, po válce působil mj. jako divadelní dramaturg. Václav Renč byl zatčen v roce 1951 a v procesu s tzv. Zelenou internacionálou byl v roce 1952 odsouzen k 25 letům odnětí svobody. Z vězení byl propuštěn teprve v roce 1962.

Mnohými ze svých vězeňských básní chtěl Renč přinášet klid a útěchu ostatním spoluvězněm, patřily k nim rozsáhlé skladby *Popelka nazaretská* (o více než 1 500 verších!) a skladba šířená s různými názvy (*Loretánské litanie /světlo/* nebo *Májová na strunách mříží nebo Světlem /Sluncem/ oděná*), které byly ve věznicích hojně předávány popaměti. *Popelka nazaretská* vyšla v roce 1969 a znovu po roce 1989 v mnoha dalších vydáních. Za „normalizace“ se Renčovy básně šířily v samizdatu a exilu (např. antologie *Via dolorosa* /1977/). Další Renčovy vězeňské verše vyšly jako součást svazku *Skřivani věž* (1970) a dále v oddílu *Bez ozvěny* jako součást vybraných spisů (*Vrstvení achátu*, 2000).

Renč, Václav: Bez ozvěny. In: Vybrané spisy, sv. 1. Vrstvení achátu. Svitavy – Řím: Trinitas – Křesťanská akademie, 2000, s. 343, 358

Tak sám a vzdálen

Tak dole, ano, snad až u kořenů,
tak sevřen, že se jádra dotýkám,
tak sám, až sebe sama zapomenu,
tak vzdálen ode všech, že vidím k vám,
duchové světla v nejtemnější hloubi
nad hladem, zimou, nad nocí i dnem,
nad úzkostmi a časem-neklidem.

Mí sadaři! Jak bolestnými rouby
naděje bez ustání,
nahá a přísná, bičující, vhání
do stromu bez plodu
mízu všech zašlých i budoucích jar!

Dík, Bože můj, dík za tvou svobodu,
jež v srdci jásá, i když ústy sténá!
Dík za ramena křížem obtížená!
Všechno je dar.

Noc na společné cele

Spí, vpravo, vlevo. Psaní pod hlavou,
vzkaz od břehů, kam ve snu doplavou.
Jsem jeden z nich, a sám jak zrnko soli,
jak atom – vesmír v rudném valounu,
Sám jako stéblo v dýchajícím poli,
Sám jako nit ve velkém čalounu.
Za dne ho tkáme, noc ho trhá v niti.
Spí, všichni spí. Jsem sám jak ryba v síti.

[...]

Jiří Stránský (1931–2019)

Prozaik, scenárista, básník, dramatik, publicista, překladatel. V lednu 1953 byl zatčen a obviněn z velezrady a odsouzen na osm let vězení. Prošel několika pracovními tábory, roku 1960 byl amnestován. Další zatčení přišlo za „normalizace“ v roce 1973, roku 1974 byl odsouzen za údajné nedovolené machinace ke tříapůlletému trestu, propuštěn byl v roce 1975.

V letech 1953–1960 vznikaly v táborech na Jáchymovsku, Hornoslavkovsku a Příbramsku jeho verše, které vyšly s názvem *Za plotem* (1999). Vězeňskou zkušenost reflektuje jeho povídková kniha *Šťěstí* (1969, většina nákladu zničena, kompletně 1990, 1998, 2019). Ve vyšetřovací vazbě za normalizace v Ruzyni napsal tři povídky a připravoval si podklady k románu *Zdivočelá země*. Z výkonu trestu na plzeňských Borech zasílal v dopisech pohádky a dobrodružná vyprávění pro své děti, které pak vyšly tiskem jako *Povídáčky pro Klárku* (1996, 2004, 2015) a *Povídáčky pro moje slunce* (2002, 2015). Podle Stránského děl vzniklo i několik televizních snímků s tematikou vězení: *Bumerang* (1996), *Uniforma* (2001) a film *Kousek nebe* (2005). O vězení hovořil Jiří Stránský v knižních rozhovorech s Janem Lukešem (*Srdcerváč*, 2005), Libuší Koubskou (*Můžeš-li udělat radost, musíš*, 2012) a Renatou Kalenskou (*Doktor vězeňských věd*, 2017).

Stránský, Jiří: *Za plotem*. Havlíčkův Brod: Hejkal, 1999, s. 32

Oči

Oči ach oči oči moje
smějte se jenom se smějte
ohradě světel se vysmívejte,
přeskočte koridor...

Vás za to
nikdo
nezastřelí

Jaromír Šavřda (1933–1988)

Spisovatel, básník, novinář, redaktor. V roce 1978 byl odsouzen na dva a půl roku vězení za vydávání samizdatové edice *Libri prohibiti* a za přechovávání nepovolených tiskovin. Po návratu (1981) podepsal *Prohlášení Charty 77*, v září 1982 byl znovu zatčen a za údajné pobuřování a přechovávání tiskovin odsouzen na dvacet pět měsíců, která si do roku 1985 znovu odpykával v Ostrově nad Ohří. Celkem byl vězněn pět let.

V samizdatu a posléze exilu publikoval své vězeňské verše mj. *Cestovní deník* (1984) a *Druhý sešit deníku* (1986), souborně v samizdatu vycházela dvojice vězeňských memoár-románů *Přechodné adresy* (1991), které později vyšly samostatně *Vězeň č. 1260* (2009) a *Ostrov v souostroví* (2009). Soubor Šavřdových básnických sbírek včetně básní z vězení byl vydán v souboru *Tužkou na okraji* (2010). Roku 2019 byla publikována vzájemná korespondence manželů Šavřdových z let 1978–1984 s názvem *Vydržat! Dopisy z vězení*.

Šavřda, Jaromír: *Cestovní deník*. In: *Tužkou na okraji*. Praha: Pulchra, 2010, s. 82, 94

Vězeň ve skladu

Dej hodinky a kravatu
běda ti
není návratu

Košili
kalhoty
a záhy
stojíš tu nahý
zcela nahý

Dej vlasy
kůži
sval
a kost
paměť
a lidskou důstojnost

Knihy

Ještě že mám ty knihy
(Každá stránka
popsaná od okraje tisku
až tam kde se papír ztrácí v třepení
a ještě za ně
sprostými slovy
a protože ne každý umí psát
sprostými kresbami)

Ještě že
mám ty knihy
(Každý třetí list
se ztratí vůbec
 Lze jej použít
na zařízení jemuž se tu říká
kůň
Napíše se
Jestli máš pošli mi nějaké vajgly
a pak už stačí rozpárat hřbet
sehnat kus špagátu
 prostrčit mřížemi
a povolovat)

Ještě že mám ty
knihy
(Devět z deseti
je holá
otrokářská
propaganda)

Dagmar Šimková (1929–1995)

Dagmar Šimková pocházela z Písku, kde taktéž absolvovala gymnázium. Roku 1948 se chtěla zapsat na studia na pražské filozofické fakultě, avšak kvůli „buržoaznímu původu“ jí nebylo dovoleno studovat. Zatčena byla roku 1952, ve svých třiatdvaceti letech, za letáky, které zesměšňovaly Klementa Gottwalda a Antonína Zápotockého, ale též za pomoc dvěma zběhům z vojny, kteří chtěli emigrovat na Západ. V říjnu 1954 byla odsouzena k patnácti letům odnětí svobody. Ve vězení nakonec strávila čtrnáct let. Roku 1968 emigrovala do Austrálie.

Její autobiograficky laděná kniha *Byly jsme tam taky* (prvně vyšlo v exilovém nakladatelství manželů Škvoreckých Sixty-Eight Publishers v Kanadě v roce 1980) představuje takřka ojedinělé svědectví z ženských věznic.

Šimková, Dagmar: Byly jsme tam taky. Praha: Monika Vadasová-Elšíková, 2010, s. 81–82, 116–117

Když je dobrá služba a nechá nás na pokoji, začne naše akademické odpoledne. Sejdeme se na záchodě nebo na umývárně, posadíme se na bedny a škopíky od marmelády a na všelijaké židličky, které jsme si vyrobily, posloucháme přednášky a horlivě si píšeme poznámky. Růženka přednáší ze svého oboru, archeologii a estetiku. Nina nás učí různé cizí jazyky, Járinka přednáší historii, každý něčím přispěje. Zapomínáme na svět kolem sebe. Hltáme každé slovo, snažíme se pamatovat si, pochopit, jak nejpilnější studenti na univerzitách. Debatujeme o teologii, filozofii, umění, o politice, není oboru, který by nás nezaujal, o kterém bychom se nechtěly poučit. Záchod je naše řečnické kolbiště, naše univerzita, naše všechno, návrat k životu, vzdělání, k vědomí, že naše léta nejsou docela promarněná, ale že si přece – vzdor všem zákazům a trestům – něco z nich odnese.

Za ostnatým drátem a zdí lágru byly korekce. Nebylo nic snazšího než se do ní dostat. Za anglická slovíčka, za kouření na cele, za podprsenku ušitou z odstřížků ze švadlárny, za protest, odmluvu, za návštěvu přátel na jiném bloku, za odmítnutí práce v neděli, stále byla nějaká nástraha, která vedla do korekce. S korekcí to byla série dalších trestů. Zastavené dopisy z domova, zrušené návštěvy. V korekci se nepracuje, a tak se nemůže plnit norma. Tím se člověk dostane do postihu. Má snížené přiděly jídla a musí po návratu z vězení platit pokutu za nesplněnou normu. V korekci se dává jídlo jen každý třetí den. Cely jsou umístěny ve sklepě. Některé mají betonovou podlahu a betonové lůžko bez slamníku. Místo záchodu je kbelík, který je v příznivém případě jednou za den vyprázdněn. Při té příležitosti je možné umýt si ruce, ale jen ruce, u vodovodu na chodbě.

Plesnivé stěny mé kobky jsou vlhké. I moje uniforma je provlhlá. Svlékám kabátek a třu si paže pro zahřátí. Zrychluji chůzi, čtyři kroky vpřed, čtyři kroky zpět. Je to můj stodesátý den korekce v mém vězeňském životě. Kolik jich ještě bude? Odmítly jsme pracovat v neděli a strávily jsme Vánoce v korekci. Ale už to mám za pár, za dvě, za tři hodiny skončí můj trest a odvedou nás zpět na blok.

Tam už pro nás děvčata propašují horkou vodu na umytí, oblékneme čistou košili, najíme se, budeme si vyprávět, co se událo za ty dny, kdy jsme byly ve sklepě, zahřejeme se, když bude fungovat topení, zakouříme si...

Václav Šmejkal (1909–1983)

Středoškolský profesor matematiky a ředitel gymnázia v Ústí nad Labem. Již v září 1948 byl odsouzen k trestu devíti letům odnětí svobody, propuštěn byl v září 1956, ale pak znovu zatčen a propuštěn na amnestii roku 1960. Patřil k předním členům Spolku českých bibliofilů, překládal poezii německých a francouzských básníků, mapoval život a dílo pěvkyně Emy Destinové.

Své vězeňské verše shrnul do sbírky *Ostnatý drát*, kterou v roce 1968 vydal bibliofilsky v nákladu 100 výtisků Alois Chvála. Sbírka znovu vyšla v roce 2014.

Šmejkal, Václav: Ostnatý drát. Praha: Chválův ruční lis, nestránkováno

Koridor

Ukryty šachtami
– bizarní, podivná alej –
stráněmi vinou se dvě stěny
ostnatých drátů.

Za sprostých nadávek
v pěticích bezedným blátem
alejí plouží se
procesí smutné.

Nad námi ve výši
– snad je to sen, snad i pravda –
o krásném, svobodném životě
skřivánek zpívá.

Sonet pro mou ženu

Když z temnot dne tmy noci vyrůstají
a slunce ostny drátů poraněné
se nad obzorem zkrvaveno sklene,
tvou volám tvář a vím, že noc mi dá ji.

Tak s koncem dne a noci na pokraji
ty pohladíš mé srdce unavené,
jež rány dne u tebe zapomene,
tvé úsměvy mne v spánek skolébají.

A s tebou jdu zas stráněmi a lesy
jak za mlada jsme spolu chodívali
ztraceni kdesi sami pod nebesy.

A když teď tíží život křivdou zralý,
na dávné štěstí srdce vzpomene si
a šťastně se zas v roušku noci halí.

Jan Zahradníček (1905–1960)

Jan Zahradníček pocházel z Třebíče, kde taktéž maturoval. Následně nastoupil na filozofickou fakultu pražské univerzity, avšak studia nedokončil, pouze složil nižší a vyšší knihovnickou zkoušku. Věnoval se zejména své vlastní básnické tvorbě, přivydělával si však také jako redaktor a překladatel. V červnu 1951 byl zatčen a ve vykonstruovaném procesu (společně např. se spisovatelem Josefem Knapem, Františkem Křelinou, Bedřichem Fučíkem, Zdeňkem Kalistou ad.) byl odsouzen na třináct let. Roku 1956 mu byl trest snížen na devět let a též mu byla povolena návštěva syna a manželky, kteří byli po otravě houbami hospitalizováni v trebičské nemocnici. Na následky otravy zemřely dvě jeho malé dcery, Zahradníčkovi byla přislíbena milost, ale i tak byl nakonec odeslán zpátky do vězení na další čtyři roky. Propuštěn byl na amnestii v roce 1960, umírá po pětíměsíčním pobytu na svobodě.

Zahradníčkova vězeňská poezie, kterou rekonstruoval popaměti až po návratu na svobodu, je obsažena ve dvou knihách: *Dům Strach* (kniha vyšla v exilu roku 1981) a *Čtyři léta* (1969), obě později ve svazku *Knihy básní* (2001). Zahradníček si mohl občasně ve vězení své verše i zapisovat, a byť první editoři jeho vězeňské poezie o tzv. leopoldovském sešitě věděli, nepodařilo se jim ho dohledat. Sešit se našel na Slovensku až roku 2016. Jeho reprint vyšel s názvem *Verše. Leopoldovský sešit poezie* (2017). Básníková vězeňská korespondence s jeho ženou Marií vyšla roku 2008 (*Mezi nás prostřena noc... Dopisy z vězení ženě Marii*).

Zahradníček, Jan: *Knihy básní*. Praha: NLN, 2001, s. 679, 689, 624–626

Pozdrav

Posílal jsem ti pozdrav po měsíci,
jak oknem hleděl na mne skrze mříž.
Mezi nás prostřena noc šelestící,
na druhém konci okno tvé, kde spíš.

Mezi nás prostřena noc červencová,
a na dně noci stromy ve vánku
větev za větví zvěstují si slova,
jež domov šeptá dětem do spánku.

Mezi nás prostřena ta šumná země,
zem smrčín, žit a potoků a střech.
Tak daleko, jak od tebe je ke mně,
i blízko tak já cítím její dech...

Spi, s dětmi spi, ať oddych poskytne ti
noc pod čelenkou vlhkých letních hvězd,
ta zem, na niž jsme přivedli své děti,
jež s tebou si ji budou věčně plést.

I já zde zaslech v nočním šelestění,
jako když ve spánku se obracíš.
Bylo to bílých rukou zaúpění,
či měsíc pohladil mě skrze mříž?

Epitaf

Věděl jsem o vás jenom z vyprávění,
jen z dopisů, jež článkovaly čas.
Jen jako děj, jenž chvíli je a chvíli není,
procházely jste tmou, jež znala vás.

Podoby nové, které z dvojí krve
na cestu napily se před očima hvězd.
Odkud jste přišly a kam odešly jste? Prve
nebylo ještě a teď navždy jest.

Přijali jsme vás jak dar bez zásluhy,
dvě křehké snítky z dřeva rajského.
A cesta vaše na zemi jak cesta duhy,
jež jde a neohýbá stonku travného.

Je chudší svět, je chudší svět o soucit vřelý
vašich rukou, jež nedozrály v horké dlaně žen.
A psáno není, že těch ran, jež zhojit měly,
svět bude ušetřen.

Samovazba

Mám sousedy vpravo a sousedy vlevo.
A také pod nohama a nad hlavou. Tak blízko
a propasti mezi námi těch stropů, těch stěn.

Jsme každý sám.
Kapka z hučící řeky veškerenstva.
A když na sebe klepáme,
je to klepání horníků zasypaných mnoho set metrů pod
zemí.

Jsou to signály z Marsu.
Nikdy jsme se neviděli, nesmluvili jsme znamení
nebo klíč,
podle něhož by dešifrovat se daly ty depeše vzájemné.
A tak jenom se dohadujeme, že tam za stěnou čeká
stejně já,
stejný chuchvalec naděje zoufalé
zmítající se mezi minulostí a budoucností
mezi dveřmi a oknem, jež mříží svou křížuje nás.

Nevíme kde. Nevíme kam.
Jen vzdálený štěkot psů, much bzukot nás utěšuje,
že jsme nebyli deportováni na některou jinou oběžnici,
že nejsme na Marsu ani na měsíci,
že na zemi dosud jsme.

Je v tom naděje návratu.

Je v tom kus útěchy,
když po ránu slunce vstupuje stejně do všech cel.
A potom po celé dopoledne
jeho zlatá ikona posouvá se s bohoslužebnou vážností
z kouta do kouta
po těch prázdných stěnách,
po tom bědném nábytku vězeňském.

To země s námi tak otáčí se. To v nesmírné dálce
na Kavkaz
od Himálají poledne zvolna postoupilo,
kde všude miliony vězňů mu zpívají dumku svou.
A pak překračujíc veliké řeky Východu
blíží se k jiným pohořím, k jiným řekám

k nám.

A zatím
na druhém konci světa
kůň půlnoci,
jako by táhl slunce vzdálené,
uhání prérií od oceánu Atlantického k oceánu Tichému
a ve všech městech mezi Bostonem a San Franciskem
postupně
spouštějí žaluzie, spouštějí víčka znavená.
A obě Ameriky jak lodě spících tmou plují
světla Eliášova na stožárech Kordiliér,
na stožárech And.

Tak na zemi dosud jsme, a přece tak mimo zem.
Nemáme zpráv o těch přeskakujících jiskrách napětí
mezi národy Východu a národy Západu. Ťukáme
na sebe,
jenom abychom se navzájem ujistili,
že patříme k těm dvěma miliardám vyhnaných synů Evy.
A z obou stran světa roztrženého jak opona chrámová
úpění nevyřlované prorůstá námi až v tmu úst
a Bůh je slyší.

SLOVNÍČEK VĚZEŇSKÉHO SLANGU

amina	amnestie
amňa	amnestie
apel	výzva, odvolání, rozkaz, nástup k vyhlášení rozkazu
apelák	volné rovné prostranství, sloužící ke shromáždění vězňů za účelem jejich sčítání
apelplac i aplplac	viz apelák
ara	pozor
bachař	dozorce ve věznici
balenyko	balená cigareta
bicí komando	oddíl dozorců určený buď trvale nebo ad hoc k fyzickému trestání vězňů
bonzák (zřídka bomzák)	udavač, donašeč
bunkr i bungr	samotka, korekce
díra	vězení, uzavřené oddělení
filcunk	prohlídka cely i osobní prohlídka
kázeňák	kázeňský trest
klepání	dorozumívání se vytukáváním morseovky na zeď
kobka	cela, vězeňská kobka
komando	oddíl vězňů, oddíl dozorců
koňování	způsob komunikace ve vězení s pomocí tzv. koňů
kopečkář	člověk, který se pokusil o nezákonný přechod hranic
koridor	pruh mezi ploty vymezujícími okraj střeženého úseku
krochna	pistole
kůň	zasílání předmětů či dopisů ve formě provázku, na jehož konec se přiváže příslušný obsah, posléze je zásilka spuštěna příjemci
lágr	pracovní tábor, někdy též vězení
latrína	nevěrohodná zpráva
moták	lístek, dopis propašovaný z cely do jiné cely uvnitř vězení či z vězení ven
mukl	vězeň
multna	korekce
sčíták	nástup na sčítání vězňů
špačkárna	strážní věž u lágru
útěkář	vězeň, jenž se pokusil nebo se často pokouší o útěk
žanek i žánek	kbelík sloužící jako záchod

Vaše případné dotazy k problematice vězeňské literatury rády zodpoví:

Barbora Čiháková / *cihakova@ucl.cas.cz*

Petra Loučová / *loucova@ucl.cas.cz*

**Profily vybraných autorů lze dohledat v on-line Slovníku české literatury po roce 1945
na adrese: <http://slovníkceskeliteratury.cz/index.jsp>**